

Lietuvių atsisakymai ir jų mandagumas

Donata Katinaitė

Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas

Vilnius University Faculty of Philology

Universiteto g. 5, LT-01513, Vilnius

E. paštas donata.katinaite@ff.vu.lt

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1603-6441>

Moksliniai interesai: kalbinis (ne)mandagumas, svetimųjų kalbų mokymas, sociolingvistika

Scientific interests: linguistic (im)politeness, second language teaching, sociolinguistics

Inga Hilbig

Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas

Vilnius University Faculty of Philology

Universiteto g. 5, LT-01513, Vilnius

E. paštas inga.hilbig@ff.vu.lt

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6918-769X>

Moksliniai interesai: kalbinis (ne)mandagumas, dvikalbystė, tarpkultūrinė komunikacija

Scientific interests: linguistic (im)politeness, bilingualism, cross-cultural communication

Santrauka. Straipsnyje aptariamas atsisakymų patenkinti prašymus tyrimas. Atsisakymas yra rizikingas šnekos aktas: gali pakenkti adresato įvaizdžiui ir komunikantų tarpusavio santykiams, tad jį atliekant labai svarbus mandagumas. Darbe siekta iširti, kokias atsisakymų patenkinti prašymus strategijas, pastrages, vidines ir išorines modifikacijas renkasi lietuviai merginos ir vaikinai. Tiriamąją medžiagą sudaro diskurso kūrimo testu iš studentų surinkti pasakymai. Analizuoti 1046 atsisakymai. Apibendrinant rezultatus teigiama, kad įprastai atsisakoma netiesiogiai. Jeigu atsisakoma tiesiogiai, dažniausiai pasitelkiama mažiausiai tiesioginė pastrategė – nurodomas negalėjimas patenkinti prašymą. Merginos ją taikė dar dažniau nei vaikinai. Atsisakymų (ypač tiesioginių) branduoliai gausiai paremiami išorinėmis modifikacijomis, ypač merginų. Sociokultūriškai lietuviams priimtinausia ir mandagiausia atrodo atsiprašyti ir papildomai pateikti atsisakymo priežastį. Atsisakant akivaizdžiai dominuoja pozityvusis mandagumas – stengiamasi kuo labiau atsižvelgti į adresato norus, poreikius, išreikšti solidarumą, palaikymą.

Reikšminiai žodžiai: kalbinis mandagumas; atsisakymai.

Lithuanian Refusals and Politeness

Abstract. This study investigates Lithuanian refusals to comply with requests. Refusals are face-threatening speech acts. They can endanger social relationships, and therefore require mitigation by employing politeness means. The aim of the study is to find out strategies, sub-strategies, internal and external modifications of Lithuanian refusals. The research data was collected from students using an open-ended discourse completion test and consists of 1046 refusals. Summarizing the results, it can be stated that Lithuanians opt for indirect refusals. When refusing directly, the least straightforward strategy – stating the inability to comply with a

Submitted 16 January 2021 / Accepted 08 March 2021

Įteikta 2021 01 16 / Priimta 2021 03 08

Copyright © 2021 Donata Katinaitė, Inga Hilbig. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License CC BY-NC-ND 4.0, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium provided the original author and source are credited.

request – is used, especially by women. Refusals (especially the direct ones) are often mitigated with external modifications that were again more frequent in women's responses. Socioculturally, the most acceptable and thus polite way to refuse in Lithuanian is to apologize and provide reasons. Overall, there is a clear tendency to express positive politeness when refusing.

Keywords: linguistic politeness; refusals.

Įvadas

Kalbinis mandagumas – aktyviai tyrinėjama lingvistinės pragmatikos sritis. Dažnas šių tyrimų objektas – šnekos aktai. Teigiama, kad jų analizė atveria langą į žmonių bendravimo pažinimą (Gass, Houck, 1999, p. 1). Atsisakymas yra rizikingas kalbinis veiksmas, nes juo galima įžeisti pašnekovą, susigadinti tarpusavio santykius, todėl mandagumas čia itin svarbus (Fatemeh ir kt., 2018, p. 2). Nors atsisakymas apskritai yra universalus šnekos aktas, jo mandagumo normos ir raiška skirtingose kalbose bei kultūrose gali būti skirtinga (Ten pat).

Užsienio lingvistai tiria skirtingų stimulų sukeltus atsisakymus: atsisakymus patenkinti prašymus, priimti patarimus, pasiūlymus ar kvietimus. Reikšmingą atliekamų tyrimų grupę sudaro besimokančiųjų svetimųjų kalbų tyrimai: atsisakymai analizuojami kaip mokinių pragmatinės kompetencijos bendrauti svetimąja kalba įsisavinimo aspektas (pvz., Beebe ir kt., 1990; Bella, 2014; Demirkol, 2016; Jasim, 2017). Antra grupė – tarpkultūriniai atsisakymų tyrimai, kuriuose lyginamos dvi ar daugiau kalbų (Gass, Houck, 1999; Félix-Brasdefer, 2008; Morkus, 2014; Iliadi, Larina, 2017 ir kt.). Trečią grupę – jai priskiriamas ir pristatomas darbas – sudaro vienos kalbos gimtakalbių atsisakymams skirti darbai (Husein, 1995; Iwata, 1999; Felix-Brasdefer, 2006; Yang, 2008; Izadi, Zilaie, 2014 ir kt.).

Lietuvoje kalbos etiketo ir kalbinio įvairių šnekos aktų mandagumo tema mokslininkus labai domina (žr. Lapinskienė, 2004; Čepaitienė, 2007; Hilbig, 2010; Girčienė, 2013; Vilkevič, 2019 ir kt.), tačiau atsisakymai dar visai netyrinėti.

Šio darbo tikslas – ištirti, kokias atsisakymų patenkinti prašymus strategijas, pastrautes ir papildomus atsisakymų, suvokiamų kaip išplėstiniai šnekos aktai, komponentus – išorines bei vidines branduolių modifikacijas – vartoja lietuviai studentai. Keliami tokie uždaviniai: 1) atlikti atsisakymų strategijų analizę; 2) nustatyti taikomų strategijų pastrates; 3) išanalizuoti vidines atsisakymų branduolių modifikacijas; 4) ištirti išorines branduolių modifikacijas; 5) išvardytais aspektais palyginti vaikinių ir merginų atsisakymus.

1. Teorinės tyrimo prielaidos ir metodologija

1.1 Kalbinis mandagumas

Kalbinis mandagumas – tam tikrų ritualizuotų komunikacinių strategijų taikymas siekiant sklandaus – pagarbaus ir / ar draugiško bendravimo; mandagumo raiška gali būti labai įvairi, nes ją lemia ir sociokultūra, ir konkreti komunikacinė situacija (Hilbig, 2010, p. 24). Kitaip tariant, pragmatinė kalbinio mandagumo samprata apima ne tik

įprastas sustabarėjusias kalbos etiketo formules, bet ir tokius pasakymus, kurie kalbos etiketo situacijoms nepriskiriami, t. y. „atsieti nuo situacijos apskritai jokio mandagumo / nemandagumo laipsnio nerodo“ (Čepaitienė, 2007, p. 38). Konkrečioje situacijoje tokie pasakymai gali išreikšti pagarbų ar draugišką komunikantų dėmesį vienas kitam, kùria ar palaiko gerus jų tarpusavio santykius, padeda išvengti konfliktų (Thomas, 1995, p. 150; Culpeper ir kt., 2017, p. 2).

Populiariausia ir iki šiol mandagumo tyrimuose, ypač lyginamuosiuose, plačiai taikoma teorija, kuria remiamasi ir šiame darbe, yra Penelopės Brown ir Stepheno C. Levinsono (1978, 1987) įvaizdžio saugojimo teorija. Jos ašis – įvaizdžio (*face*) koncepcija. Įvaizdis suprantamas kaip kiekvieno asmens savivertė, savęs išvaizdavimas, pateikiamas viešai. Jis yra dvipusis – pozityvusis ir negatyvusis. Pozityvusis yra susijęs su asmens noru būti vertinamam, priimtam, kad būtų atsižvelgta į jo norus, poreikius ir pan. Negatyvusis įvaizdis, atvirkščiai, susijęs su siekiu turėti pasirinkimo, veiksmų laisvę, pageidavimu būti nevaržomam, netrukdomam ir pan. Interakcijoje įvaizdį galima prarasti, išsaugoti arba sustiprinti, todėl žmonės paprastai yra suinteresuoti bendradarbiauti ir paisyti vienas kito įvaizdžio reikmių (Brown, Levinson, 1987, p. 61–68).

Viena iš svarbiausių teorijos prielaidų yra ta, kad esama tokių kalbinių veiksmų, kurie neišvengiamai pamina adresanto, adresato arba jų abiejų įvaizdžius (1987, p. 65–68)¹. Tai vadinamieji įvaizdžiui grėsmingi šnekos aktai (angl. *face-threatening acts*). Atsisakymas yra pozityviajam adresato įvaizdžiui grėsmingas šnekos aktas, nes jį atliekant rizikuojama parodyti, kad adresantui nerūpi pašnekovas, jo jausmai, pageidavimai ir poreikiai.

Taigi įvaizdžiui grėsmingi šnekos aktai paprastai yra švelninami. Brown ir Levinsonas (1987, p. 68) teigia, kad išskyrus ypatingas situacijas, kai reikia itin greitai ir veiksmingai komunikuoti, adresantas siekia atsižvelgti į adresato įvaizdį ir sumažinti šnekos akto keliamą grėsmę. Tam pasitelkiamas mandagumas. Pozityviojo mandagumo strategija padeda išreikšti draugiškumą, kùria arba palaiko artumą tarp komunikantų, o negatyviojo priešingai – pasitelkiama pagarbiam socialiniam atstumui žymėti (Brown, Levinson, 1987, p. 129–130).

Teorijos kūrėjai paaiškina, kas lemia, kokią strategiją pasirinks adresantas, turėdamas atlikti įvaizdžiui grėsmingą šnekos aktą, bet kartu nenorėdamas pakenkti adresato, savo paties arba jų abiejų įvaizdžiams. Konkrečioje situacijoje atsižvelgiama į šiuos tris svarbiausius socialinius kintamuosius: socialinį nuotolį, socialinę galią ir našta adresatui (Brown, Levinson, 1987, p. 74–84). Teigiama, kad šių kintamųjų derinys labiausiai ir lemia šnekos akto realizavimo būdą: kuo didesnis socialinis nuotolis, galios skirtumas tarp komunikantų ir adresatui užkraunama našta, tuo mažiau tiesioginis bus pasakymas (Thomas, 1995, p. 124–131). Brown ir Levinsono (1987) teorijoje netiesiogiskumas ir mandagumas yra glaudžiai susiję. Labai tiesmuka raiška traktuojama kaip nemandagi, o, pvz., užuominos laikomos mandagiausiomis. Vėlesnių empirinių tyrimų duomenys atskleidė, kad netiesioginiai šnekos aktai, bent jau tam tikrose kultūrose, nebūtinai suvokiami kaip mandagesni, ypač jei pašnekovai artimi (Ogiermann, 2009, p. 37; Hilbig, 2010;

¹ Teorijoje daugiausia dėmesio ir vietos skiriama būtent adresato įvaizdžio saugojimo būdams aptarti.

Kadar, Haugh, 2013, p. 26; Culpeper, Terkourafi, 2017, p. 27). Vis dėlto svarbu pabrėžti, kad pati kalbinio mandagumo prigimtis reikalauja tam tikro netiesiogiskumo arba kitų įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų švelninimo būdų (Ogiermann, 2009; Hilbig, 2010).

1.2 Atsisakymo šnekos akto samprata ir sandara

Atsisakymas yra atsakas į kito inicijuotą šnekos aktą: kvietimą, siūlymą, patarimą ar – prašymą. Levinsonas (1983, p. 337–338) atsisakymą priskyrė prie adresato nepageidaujimų pokalbio replikų porų dėmenų – jo nesitikima, nenorima. Atsisakant parodoma, kad neketinama įsitraukti į pasakymo propozicijoje išreikštą veiksma (Chen ir kt., 1995, p. 121). Tai gali pakenkti pozityviajam adresato įvaizdžiui – troškimui, kad jo norai bei poreikiai būtų pripažinti ir svarbūs (Felix-Brasdefer, 2008). Todėl atsisakant dažnai reikia mandagumo pastangų, o nepasirinkęs tinkamos raiškos atsisakantysis rizikuoja įžeisti, priversti kitą pasijusti nepatogiai, pakenkti santykiams. Manoma, kad atmetant prašymą svarbu bent sudaryti įspūdį, jog rūpinamasi pašnekovo įvaizdžiu: pažadėti padaryti tai, ko prašoma, vėliau atsiprašyti, pasiaiškinti, vartoti įvairių sąšvelnių ir pan. (Levinson, 1983, p. 337–338).

Svarbu pabrėžti, kad atsisakymas šiame darbe suprantamas kaip išplėstinis šnekos aktas, susidedantis iš kelių dalių: galimo įvairiopa modifikuoti pagrindinio atsisakymo akto – branduolio ir išorinių jo modifikacijų (Beebe ir kt., 1990, p. 57–59; Felix-Brasdefer, 2004, p. 605).

Atsisakymo branduolys (angl. *head act*) – pagrindinis atsisakymo aktas, pamatinis jo dėmuo, kuris ir pats vienas turi atsisakymo ilokucinę galią (Felix-Brasdefer, 2004, p. 605). Viena populiariausių ir iki šiol taikomų atsisakymų branduolių klasifikacijų sudarė Leslie M. Beebe, Tomoko Takahashi ir Robin Uliss-Weltz (1990). Adaptuota ji naudojama ir šiame tyrime.

Vidinės branduolio modifikacijos yra šnekos akto branduolį papildančios morfologinės, sintaksinės, leksinės ir frazinės priemonės, švelninančios arba stiprinančios šnekos akto ilokucinę galią, jo poveikį adresatui; vidinės modifikacijos nekeičia šnekos akto propozicijos, jo ilokucinė galia gali būti išreikšta ir be jų (Hilbig, 2010, p. 54–55).

Išorinės branduolio modifikacijos – artimiausiame kalbiniame šnekos akto branduolio kontekste vartojami jų papildantys, paremiantys semantiniai komponentai, kurie patys vieni ilokucinės galios neturi (Beebe ir kt., 1990, p. 73; Hilbig, 2010, p. 55). Išorinės atsisakymų modifikacijos eina prieš branduolį (*pre-refusal*) arba po jo (*post-refusal*), o jų funkcija yra paruošti, nuteikti adresatą atsisakymui arba sušvelninti (kartais – ir sustiprinti) jau atlikto akto poveikį (Felix-Brasdefer, 2004, p. 605).

Akcentuotina, kad atsisakymo branduolį modifikuojančios priemonės irgi nebūtinai yra mandagios pačios savaime, tačiau pavartotos tam tikrame kontekste perteikia mandagumą (Bella, 2011, p. 1720). Todėl analizuojant atsisakymus, kaip ir kitus šnekos aktus, išties svarbu socialinis ir konkretus situacinis jų vartojimo kontekstas; taip pat svarbu ir vertinga gauti ir tirti ne vien šnekos aktų branduolių strategijas bei pastrateges, bet ir papildomus jų komponentus.

2. Medžiagos rinkimo metodika, įrankis, tiriamieji

Duomenys tyrimui gauti eksperimento būdu – pasitelkus šnekos aktų mandagumo tyrimuose dažnai taikomą diskurso kūrimo testą (DKT). Tai yra „atviroji anketa, sudaryta iš keleto trumpų tekstų-stimulų, kuriuose respondentams pateikiami įvairių situacijų aprašai, skatinantys užrašyti tyrėjui rūpimų šnekos aktų“ (Hilbig, 2010, p. 78). Situacijos sumodeliuotos taip, kad įtrauktų įvairius pagrindinių trijų socialinių kintamųjų derinius. Iš viso sukurta 11 nepatenkinti pateikiamų prašymų skatinančių scenarijų².

1 lentelėje nurodytas visų situacijų turinys, kodiniai pavadinimai ir kontekstinių kintamųjų deriniai.

1 lentelė. Sutrumpinti DKT situacijų aprašai ir socialinių kintamųjų deriniai³.

Situacijų aprašai ir kodiniai pavadinimai	Socialinis nuotolis	Socialinė galia	Prašymo, kurį atsisakoma patenkinti, dydis
1. Skatinama atsisakyti paskolinti konspektus mažai pažįstamam kursioiui (<i>1S-Konspektai</i>)	+SN	K=A	-PD
2. Skatinama atsisakyti vadovui paprašius papildomai ateiti į darbą šeštadienį (<i>2S-Darbas</i>)	+SN	K<A	+PD
3. Skatinama atsisakyti nepažįstamai bendraamžei, jai paprašius paaukoti gyvūnų globos organizacijai (<i>3S-Auka</i>)	+SN	K=A	+PD
4. Skatinama atsisakyti padėti draugei persikraustyti (<i>4S-Persikraustymas</i>)	-SN	K=A	+PD
5. Skatinama atsisakyti mamai padaryti arbatos (<i>5S-Arbata</i>)	-SN	K<A	-PD
6. Skatinama atsisakyti paskolinti pinigų pusbroliui (<i>6S-Skola</i>)	-SN	K>A	+PD
7. Skatinama atsisakyti kambariokui paimti knygas iš bibliotekos (<i>7S-Knygos</i>)	-SN	K=A	-PD
8. Skatinama atsisakyti prižiūrėti dėdės katę, kol šis bus išvykęs (<i>8S-Katė</i>)	-SN	K<A	+PD
9. Skatinama atsisakyti vadovei atnešti dokumentą iš jos kabineto (<i>9S-Dokumentas</i>)	+SN	K<A	-PD
10. Skatinama atsisakyti užpildyti klausimyną mažai pažįstamam jaunesniam draugo broliui (<i>10S-Klausimynas</i>)	+SN	K>A	+PD
11. Skatinama atsisakyti nufotografuoti jaunesnę sesę (<i>11S-Nuotrauka</i>)	-SN	K>A	-PD

² Idėjų keturioms situacijoms semtasi iš kitų tyrėjų anketų (*1S-Konspektai* ir *2S-Darbas* iš Beebe ir kt. (1990), *3S-Auka* iš Iwata (1999), *10S-Klausimynas* iš Morkus (2014)), kitos sugalvotos specialiai šiam tyrimui.

³ Socialinis nuotolis tarp komunikatų: mažas (-SN) arba didelis (+SN). Socialinė galia: kalbėtojas (atsisakančysis) žemesnis už adresatą (K<A), viršesnis (K>A), pašnekovai lygūs (K=A). Prašymo, kurį atsisakoma patenkinti, dydis: mažas (-PD), didelis (+PD).

Čia pateikiama keletas konkrečių situacijų scenarijų pavyzdžių iš anketos:

1 situacija

Artėja egzaminas universitete. Jūs lankėte visas paskaitas ir seminarus, stropiai viską konspektavote, esate vienas (-a) geriausių grupės studentų (-ėjų). Jūsų kursiokas, su kuriuo iki šiol labai mažai bendravote (tik kartą trumpai pakalbėjote laukdami dėstytojo prie auditorijos), prašo paskolinti konspektus, nes praleido nemažą dalį paskaitų. Jūs negalite / nenorite duoti jam savo konspektų. Ką sakote?

8 situacija

Jūsų dėdė Jonas, su kuriuo labai artimai bendraujate, išvažiuoja savaitei atostogų ir prašo prižiūrėti jo katę kol bus išvykęs. Jūs negalite / nenorite to daryti. Ką sakote?

11 situacija

Esate namuose, rašote rašto darbą, kurį turite atiduoti rytoj. Dar nemažai liko parašyti, todėl skubate kiek galite. Esate labai susikaupęs (-usi) ir nenorite, kad kas nors jus blaškytų. Į jūsų kambarį įeina dvylikametė sesuo Gustė ir prašo, kad ją nufotografuotumėte. Ji nori pasikeisti savo profilio nuotrauką feisbuke. Jūs negalite / nenorite to daryti. Ką sakote?

Respondentai buvo įvairių mokslo sričių universiteto studentai, tad situacijos sukurtos taip, kad būtų jiems įprastos, gyvenimiškos. Dirbta su 100 anketų – po lygiai vaikinų ir merginų. Iš viso tirti 1046 atsakymai⁴. Didžioji dalis atsakymų buvo išplėstiniai – užrašyti ne vien atsakymų branduoliai, bet, kaip ir tikėtasi, jie buvo įvairiopai išplėtoti.

3. Tyrimo rezultatai

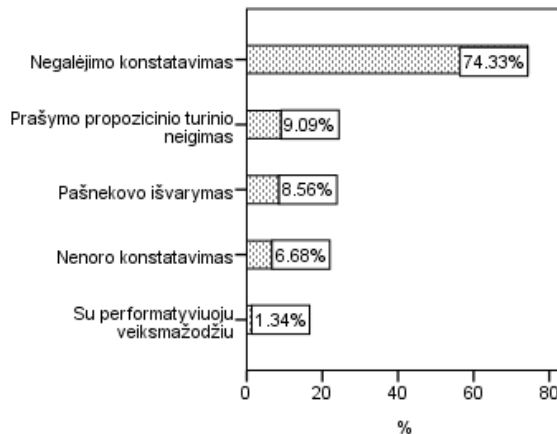
3.1 Atsisakymų strategijos ir pastrategės

Atlikus branduolių analizę paaiškėjo, kad respondentai daug dažniau taikė netiesioginę (N) atsisakymo strategiją. Užfiksuoti 672 N atsakymai – tai sudaro 61,8 % visų gautųjų. Tiesioginės (T) strategijos atsisakymų rasta kur kas mažiau – 374 (34,4 %). Šie rezultatai patvirtina teoretikų (Levinson, 1983, p. 337–338) ir empirinių įvairių kitų kalbų tyrimų įžvalgas, kad atsisakoma paprastai netiesiogiai, siekiant kuo labiau sumažinti keliamą grėsmę pozityviajam adresato įvaizdžiui. T ir N strategijos skirtingose anketos situacijose pasiskirsto įvairiai, tačiau net 10 iš 11 N atsakymai gerokai dažnesni negu T. Jose buvo užkoduoti ir dideli, ir maži socialinių kintamųjų įverčiai. Taigi galima teigti, kad N strategija atrodo esąs universalesnis, priimtinesnis būdas atsisakyti. Šitai pat atsisakoma bendraujant ir su artimais, ir mažai pažįstamais ar nepažįstamais, taip pat – su socialinės galios požiūriu skirtingais pašnekovais.

⁴ 42 kartus respondentai pasirinko neatsisakyti, 12 kartų pateikė netinkamą atsakymą. Šie atvejai į analizę neįtraukti.

3.2 Tiesioginė strategija ir jos pastratėgės

T strategija smulkinta į penkias pastratėges. Jos pateikiamos 1 paveiksle.

1 pav. T strategijos pastratėgės.

Atsisakydami tiesiogiai, tyrimo dalyviai dažniausiai konstatavo negalėjimą patenkinti prašymą (net 74,33 %), pvz.:

- (1) *Duoti savo konspektų negaliu. (1S–Konspektai)*
- (2) *Negalėsiu padėti. (4S–Persikraustymas)*

Ši pastratėgė pagal dažnumą ryškiai išsiskyrė iš visų kitų, galima sakyti, tiesmukesnių – nė viena jų neviršijo 10 %. Tai leidžia tvirtinti, kad atsisakant tiesiogiai sociokultūriškai priimtinausia yra išreikšti negalėjimą. Atsisakantysis, nurodydamas negalįs patenkinti prašymo, implikuoja, kad esama tam tikrų objektyvių priežasčių, lemiančių tokį jo pasirinkimą, ir taip sumažinama grėsmė pozityviajam adresato įvaizdžiui (Turnbull, Saxton, 1997, p. 156). Manytina, kad būtent todėl respondentams šis atsisakymo būdas atrodė mandagesnis nei pareikšti, kad jie nenorį padaryti ko prašomi arba kitaip tiesmukiau atsisakyti.

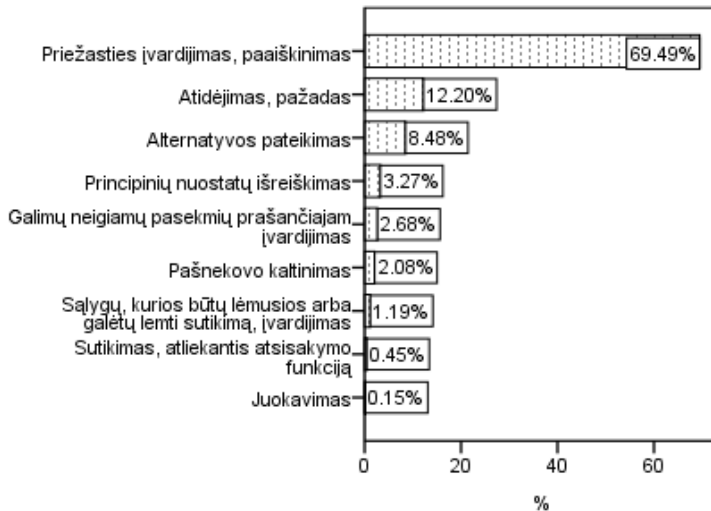
Vaikinai ir merginos pateikė vienodą skaičių T atsisakymų – po 187. Nors abi grupės taikė visas penkias T strategijos pastratėges, jų vartojimo mastas ryškiai skyrėsi. Net 84,5 % visų T merginų atsisakymų sudarė tokie, kuriais jos konstatavo negalėjimą patenkinti prašymą. Vaikinų grupėje tokie atvejai sudarė gerokai mažesnę dalį – 64,2 %. Vaikinai nevengė atsisakyti ir tiesmukiau, galima sakyti, nemandagiai: neigdami propozicinį prašymo turinį (3 pvz.), sakydami nenorį prašymo patenkinti (4 pvz.), vartodami performatyvųjį veiksmožodį (5 pvz.) ar net išsivarydami, pavarydami prašantįjį (6 pvz.):

- (3) *Nefotografuosiu aš tavęs. (11S–Nuotrauka)*
 (4) *Aš nenoriu dalyvauti šioje apklausoje. (10S–Klausimynas)*
 (5) *Šįkart atsisakysiu. (3S–Auka)*
 (6) *Eik iš mano kambario ir netrukdyk man mokytis! (11S–Nuotrauka)*

Nustatyti skirtumai tarp vaikinių ir merginų statistiškai reikšmingi ($p = 0,00$).⁵

3.3 Netiesioginė strategija ir jos pastratėgės

N strategija padalyta į devynias pastratėges. Jos respondentų atsakymuose pasiskirstė labai nevienodai (žr. 2 pav.), dauguma buvo labai retos. Iškart pasakytina, kad šių pastratėgių pasirinkimai, kitaip nei T strategijos atveju, vaikinių ir merginų anketose iš esmės nesiskyrė.

2 pav. N strategijos pastratėgės.

N atsisakymai dažniausiai (69,49 % atvejų) pateikti įvardijant atsisakymo priežastį, nurodant, kad turima kitų įsipareigojimų. Konstatuojant galimybių padaryti tai, ko prašoma, nebuvimą duodama suprasti, kad nėra kitos išeities, tik atsisakyti (primintina, kad populiariausia T strategijos pastratėgė – negalėjimo konstatavimas turi tokią pačią implikaciją). Pasakoma, kad atsisakymas nulemtas objektyvių priežasčių, kad jis nėra subjektyvus adresanto nenoras padėti, saugomas pozityvusis adresato įvaizdis (Turnbull, Saxton, 1997, p. 156), pvz.:

⁵ Skirtumai yra statistiškai reikšmingi, kai $p < 0,05$.

(7) *Nebūsiu mieste tomis dienomis. (8S–Katė)*

(8) *Skauda nugarą. (4S–Persikraustymas)*

Aptariama pastrategė dominavo visose anketos situacijose (išskyrus 5S–*Arbata*). Taigi objektyvių priežasčių įvardijimas, net jei tai būtų „baltas melas“ (Jasim, 2017, p. 99), respondentų suvokiamas kaip sociokultūrinė atsisakymo norma, tinkama įvairiomis aplinkybėmis. Ši pastrategė atitinka vieną iš pozityviojo mandagumo pastrategijų Brown ir Levinsono (1987, p. 128) teorijoje: pateikti paaiškinimą, nurodyti priežastis ir šitaip kurti ar palaikyti gerus, draugiškus santykius.

Išgvildenus N atsisakymus matyti, kad respondentai dažniausiai rinkosi būti pozityviai mandagūs – net ir esant dideliame socialiniam nuotoliui tarp komunikantų.

3.4 Vidinės atsisakymų modifikacijos

Modifikuota tik nedidelė atsisakymų branduolių dalis – 19,5 % (204). Vaikinai ir merginos modifikavo beveik po vienodą skaičių (merginos – 100, vaikinai – 104).

Vidinės modifikacijos skirstomos į dvi grupes: leksines bei frazines ir morfologines bei sintaksines. Pateiktuose atsisakymų branduoliuose dominavo leksinės ir frazinės. Jos sudarė išskirtinai didelę dalį – net 86,8 % (177 atvejai, beveik po vienodai merginų ir vaikinių). Aptariamoms modifikacijoms dar skirstytos į stipriklis, sąšvelnius, sumenkinimus ir diskurso žymeklius.

2 lentelėje matyti leksinių ir frazinių modifikacijų pasiskirstymas.

2 lentelė. Leksinių ir frazinių modifikacijų vartojimas pagal lytį.

Tipas	Vaikinai		Merginos		Suma (vnt.) ir vidurkis (%)	
	vnt.	%	vnt.	%	vnt.	%
Stiprikliai	45	50,6	67	76	112	63,3
Sąšvelniai ir sumenkinimai	41	46	20	23	61	34,5
Diskurso žymekliai	3	3,4	1	1	4	2,2
Suma	89	100	88	100	177	100
Iš viso atsisakymų	519	–	527	–	1046	–

Dažniausiai (63,3 %) atsisakymų branduoliai papildyti stiprikliais. Jų funkcija – sustiprinti tam tikrus pasakymo propozicijos elementus (Blum-Kulka ir kt., 1989, p. 285), išreikšti užtikrintumą (Holmes, 1990, p. 200) ir šitaip, manytina, labiau įtikinti adresatą, pvz.:

(9) *Šeštadienį aš niekaip negaliu dirbti. (2S–Darbas)*

(10) *Tikrai neturiu pinigų pati. (6S–Skola)*

(11) *Labai neturiu laiko. (11S–Nuotrauka)*

Stiprikliai ypač dažnai vartojo merginos (67, vaikinai – 45). Skirtumai statistiškai reikšmingi ($p = 0,02$).

Perpus mažiau rasta sąšvelelių ir sumenkinimų. Jie iš viso pavartoti 61 kartą – 34,5 % visų leksiškai ir fraziškai modifikuotų atsisakymų, pvz.:

- (12) *Dabar biškį negaliu jų duot. (1S–Konspektai)*
- (13) *Gal ne. (3S–Auka)*
- (14) *Nelabai galėsiu padėti. (4S–Persikraustymas)*
- (15) *Palauk truputį. (5S–Arbata)*

Sąšveleliais išreiškiama dvejonė dėl to, kas sakoma, nenoras atsisakyti. Neužtikrintai ir nenoriai atliktas atsisakymo aktas mandagesnis, nes šitaip adresantas demonstruoja rūpestį pozityviuoju adresato įvaizdžiu (Turnbull, Saxton, 1997, p. 157). Brown ir Levinsonas (1987, p. 116, 145) sąšvelelius laikė tiek negatyviojo, tiek pozityviojo mandagumo žymekliais, nelygu jų vartojimo kontekstas. Kaip negatyviojo mandagumo priemonė sąšveleliai padeda kuo mažiau ap sunkinti adresatą, o kaip pozityviojo – vengti nesutarimo, nes mažina šnekos akto kategoriškumą. Vaikinai sąšvelelius vartojo statistiškai reikšmingai dažniau nei merginos (41, merginos – 20 ($p = 0,02$)).

Sumenkinimus (pvz., *truputį, biškį, deminutyvus*) respondentai vartojo tada, kai atsisakydami atidėdavo prašymo patenkinimą. Šiomis priemonėmis siekiama mažinti grėsmę pašnekovo įvaizdžiui patikinant, kad jo noras bus patenkintas vėliau ir kad neteks ilgai laukti (*truputį, valandžiukę, kelias minutes* ir pan.) – taigi mažinama adresatui primetama našta ir grėsmė negatyviajam jo įvaizdžiui (Brown, Levinson, 1987, p. 176–177).

Sintaksiškai ir morfologiškai modifikuotų branduolių rasta itin mažai – tik 13,2 %, t. y. 27 atsisakymuose. Abi respondentų grupės jų užrašė beveik po vienodą skaičių. Šios vidinės modifikacijos dar skilo į kelis tipus: tariamosios nuosakos konstrukcijos, beasmenės konstrukcijos ir adresato sutikimo, leidimo atsisakyti siekimas (žr. 3 lentelę). Skirtingai nei leksinių ir frazinių modifikacijų atveju, statistiškai reikšmingų skirtumų tarp respondentų grupių nerasta, tad pateikiami tik bendrieji rezultatai.

3 lentelė. Sintaksinės ir morfologinės modifikacijos.

Tipas	vnt.	%
Adresato sutikimo, leidimo atsisakyti siekimas	15	55,6
Beasmenės konstrukcijos	7	25,9
Tariamosios nuosakos konstrukcijos	5	18,5
Suma	27	100
Iš viso atsisakymų	1046	-

Kaip matyti, populiariausias sintaksinių ir morfologinių modifikacijų tipas – siekimas gauti adresato sutikimą, leidimą atsisakyti. Brown ir Levinsonas (1987, p. 112–113) pastangas sutarti su pašnekovu laiko pozityviuoju mandagumu. Ši priemonė rodo, kad atsisakantysis tikisi adresato supratimo ir pritarimo, pvz.:

(16) *Gal galiu užpildyti kitąkart? (10S–Klausimynas)*

Rečiau respondentai rinkosi atsisakymą švelninti be asmenėmis konstrukcijomis (18 pvz.) ir tariamąja nuosaka (19 pvz.):

(17) *Neišeis man. (8S–Katė)*

(18) *Negalėčiau ateiti. (2S–Darbas)*

Be asmenėmis formomis adresantas nurodo, kad ne jis esąs veiksmo subjektas (Brown, Levinson, 1987, p. 190) – tarsi nusišalina nuo veiksmo, taigi šnekos aktas tampa mažiau grėsmingas įvaizdžiui ir santykiams. Tariamąja nuosaka išreiškiama abejonė ir neužtikrintumas. Adresantas kùria atstumą tarp savęs ir to, kas išreiškiama propoziciniu atsisakymo turiniu, o tai taip pat laikoma mandagiu kalbiniu elgesiu (Felix-Brasdefer, 2004, p. 625).

3.5 Išorinės atsisakymų modifikacijos

4 lentelėje matyti, kad išoriškai modifikuota didžioji dalis visų atsisakymų – 68,7 % (719).

4 lentelė. Išorinėmis modifikacijomis išplėsti atsisakymai (vnt. ir proc.).

	Vaikiniai		Merginos		Iš viso	
	vnt.	%	vnt.	%	vnt.	%
Modifikuota	320	61,7	399	75,7	719	68,7
Nemodifikuota	199	38,3	128	24,3	327	31,3
Iš viso	519	100	527	100	1046	100

Išorinėmis modifikacijomis išplėtota absoliuti dauguma – net 92 % T atsisakymų. Atsisakant netiesiogiai modifikuota tik kiek daugiau nei pusė – 56 %. Tokį rezultatą galima paaiškinti tuo, kad N atsisakymai savaime laikomi mandagesniais nei T, todėl ir nereikalauja (arba reikalauja gerokai mažiau) papildomų mandagumo investicijų (Levinson, 1983, p. 337–338; Turnbull, Saxton, 1997, p. 146). O atsisakyti vien T strategijos branduoliu, respondentų supratimu, netinka – tokie pasakymai įvairiai paremti, šitaip mažinant jų grėsmę įvaizdžiui.

Skirtumai tarp vaikinių ir merginų statistiškai reikšmingi ($p = 0,00$). Merginos pateikė gerokai daugiau išorinių modifikacijų – iš viso 399, modifikuota 75,7 % jų atsisakymų. Vaikiniai išoriškai modifikavo 320, t. y. 61,7 % atsisakymų (žr. 4 lentelę).

Skirtingai nei vidinių modifikacijų atveju, kai buvo nustatyta tik po vieną modifikaciją viename atsisakyme, išorinių kiekis varijavo nuo 1 iki 4. Dažniausiai rasta po 1 (469 kartai) arba 2 (223 kartai) išorines modifikacijos, o 3 trys 4 pasitaikė gerokai rečiau (atitinkamai 24 ir 3 kartus), pvz.:

- (19) 1 mod.: *Negaliu* [atsisakymo branduolys]. *Jau turiu susiplanavęs savaitgalį* [priežastis]. (2S–Darbas)
- (20) 2 mod.: *Skamba visai fainiai, ką jūs sakote* [teigiama nuomonė], *bet aš nemanau, kad mano vieno skiriami pinigai padės gyvūnams be globos, reikia keisti žmonių požiūrį į šitą dalyką* [principinės nuostatos]. *Be to, aš šiuo metu neturiu atliekamų pinigų* [atsisakymo branduolys]. (3S–Auka)
- (21) 3 mod.: *Atleisk* [apgailėstavimas], *negaliu tau paskolinti savo konspektų* [atsisakymo branduolys], *nes pati noriu dar pasikartoti* [priežastis]. *Nebent galime padaryti taip: galiu atsiųsti kelias savo konspektų nuotraukas* [alternatyva]. (2S–Darbas)
- (22) 4 mod.: *Deja* [apgailėstavimas], *išvažiuoju namo į renginį Elektrėnuose* [priežastis], *kad ir kaip norėčiau* [noro reiškimas], *padėti negaliu* [atsisakymo branduolys], *bet kitą kartą – visada* [pažadas]. (4S–Persikraustymas)

Vadinasi, nors išorinėmis modifikacijomis švelnintų atsisakymų – 719, modifikacijų juose kur kas daugiau – 995.

Iš viso išskirta net 11 išorinių modifikacijų tipų. Dažniausiai vartoti buvo du: apgailėstavimas (320 – 32,2 %) ir priežasties įvardijimas, paaiškinimas (289 – 29 %). Tai – vienintelės išorinės modifikacijos, kurias respondantai dažniau ar rečiau pateikė po visais be išimties scenarijais.

Apgailėstaudamas, atsiprašydamas adresantas, nors ir ketina atsisakyti ar jau atsisakė, perteikia, kad jam rūpi pašnekovo įvaizdis. Atsiprašyti atsisakant yra pozityviai mandagu (Brown, Levinson, 1987, p. 103). Atsisakantysis, išreikšdamas apgailėstavimą, kad nepadarys ko prašomas, leidžia suprasti, kad vis dėlto jam rūpi adresatas, dedamos pastangos nesusigadinti santykių.

Priežasties įvardijimas, paaiškinimas – antra pagal dažnumą išorinė modifikacija (289 – 29 %). Primintina, kad nurodant priežastį dažnai realizuotas ir pagrindinis atsisakymo aktas. Tačiau kai jis išreikštas labiau eksplisiciniu pasakymu, priežasties įvardijimas laikytas branduolį papildančiu dėmeniu, pvz.:

- (23) *Rytoj tuomet turiu būti svarbiame renginyje, todėl rytoj ateiti negaliu.* (2S–Darbas)
- (24) *Nepasiėmiau bibliotekos kortelės, tai negaliu paimti tau knygų.* (7S–Knygos)

Šie pavyzdžiai – rasti tipiški atsisakymai, kuriuose priežasties nurodymas eina už pagrindinio šnekos akto ribų. Vadinasi, respondentams buvo nepatogu atsisakyti vien tik *ne, negaliu, nenoriu* ir pan. – jie jautėsi turintys pasiaiškinti. Nurodžius priežastis atsisakymas tampa švelnesnis, mandagesnis, nepakenkiama santykiams su artimu žmogumi arba nesukeliama įtampa tarp nepažįstamųjų. Kaip jau buvo rašyta, branduolių analizės rezultatai atskleidė, kad priežasties įvardijimas – ir dažniausia N strategijos pastrategė. Todėl galima gana drąsiai teigti, kad tokia raiška yra labai universali – vienas įprasčiausių, sociokultūriškai priimtinausių, taigi ir mandagiausių būdų tiek realizuoti atsisakymo ilokucinę galią, tiek papildomai išoriškai sušvelninti tiesmukesnį atsisakymą labai įvairiose socialinėse situacijose.

Kur kas rečiau tiriamieji atsisakymus švelnino pateikdami alternatyvų (159 – 16 %) arba (tariamai) atidėdami prašymo patenkinimą (104 – 10,5 %). Siūlyti adresatui alternatyvą, kokią nors kitą išeitį gali būti suvokiama kaip pozityvusis mandagumas, nes vis tiek reiškiamas noras kaip nors atsižvelgti į adresato poreikius, pvz.:

(25) *Aš galiu tau padėti ir atsakyti į tavo klausimus, bet konspektų neduosiu. (1S–Konspektai)*

(26) *Aš pati būsiu išvykusi ir užsiėmusi. Paprašysiu savo draugo, gal jis padės. (8S–Katė)*

Atidedant prašymo patenkinimą, pažadant tai (tariamai) padaryti vėliau, vengiama kategoriškumo, pvz.:

(27) *Neturiu dabar tiek, gausiu atlyginimą ir paskolinsiu. (6S–Skola)*

(28) *Nu tingiu dabar pildyti. Užpildysiu vėliau. (10–Klausimynas)*

Ir siūlydamas alternatyvią išeitį, ir atidėdamas prašymo patenkinimą adresantas signalizuoja, kad jam rūpi prašantysis, kad jis iš principo nusiteikęs padėti, taigi – saugomas pozityvusis jo įvaizdis.

Apibendrinimai ir išvados

Eksperimento būdu – atvirąja anketa – gautų lietuvių studentų atsisakymų patenkinti prašymus analizė atskleidė, kad lietuvių kalboje, kaip ir kitose tirtose, dominuoja N atsisakymai (61,8 %).

Atsisakydami tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai respondentai dažniausiai vienaip ar kitaip teigė neturį galimybių patenkinti prašymą. Tai, kad atsisakymas yra (tariamai) nulemtas objektyvių priežasčių, o ne principinio adresanto nenoro padėti, saugo pozityvųjį adresato įvaizdį, nes išreiškiamas rūpestis jo gerove.

Nustatyta, kad vidinėmis modifikacijomis atsisakymai švelninami nedažnai (modifikuota 19,5 % branduolių). Tačiau jie buvo gausiai (68,7 %) išplėsti išorinėmis modifikacijomis – atsisakymų branduolius paremiančiomis papildomomis semantinėmis priemonėmis. Paašškėjo, kad priimtinausia – taigi ir mandagiausia – respondentams atrodė atsakyti atsiprašant ir pateikiant atsisakymo priežastį. Priežasties nurodymas tyrimo dalyviams atrodė tinkamiausias būdas ne tik papildomai švelninti atsisakymus, bet ir realizuoti jų ilokucinę galią – priežasties nurodymas itin dažna (69,5 %) N atsisakymų branduolių pastrategė. Beveik visi (92 %) T atsisakymai buvo apsupti juos paremiančiais komponentais, o N – 56 %. Vadinas, atsakyti tik T strategijos branduoliu nėra laikoma derama, taktiška – tiesioginius pasakymus būtina išplėtoti ir taip sumažinti jų grėsmę įvaizdžiui.

Merginų ir vaikinų atsisakymuose esama ir panašumų, ir skirtumų. Abi grupės dažniausiai atsisakė netiesiogiai – pateikė atsisakymo priežastį, pasiaiškino. Tačiau T jų atsisakymai gerokai skyrėsi. Merginos paprastai teigė *negalinčios* patenkinti prašymo, vaikinų grupėje ši pastrategė buvo retesnė. Be to, šiems priimtini atrodė ir gerokai tiesmukesni atsisakymų tipai. Abi grupės vidinėmis modifikacijomis atsisakymus švelnino

iš esmės taip pat dažnai, tačiau reikšmingai skyrėsi leksinių ir frazinių modifikacijų tipai. Merginos kur kas dažniau pasitelkė stiprikius, o vaikinai – sąšvelnius bei sumenkinimus. Sintaksinių ir morfologinių modifikacijų grupėje skirtumų neužfiksuota. Atkreiptinas dėmesys, kad apskritai merginos gerokai daugiau atsisakymų švelnino išoriškai, vadinasi, labiau išplėtojo savo atsakymus nei vaikinai.

Atlikta analizė atskleidžia, kad tipiškai lietuvių atsisakymai patenkinti prašymus dažniausiai orientuoti į pozityvųjį mandagumą. Jis perteikiamas stengiantis kuo labiau atsižvelgti į adresato norus bei poreikius, išreikšti solidarumą ir palaikymą bendraujant skirtingose situacijose su skirtingais pašnekovais.

Literatūra

Beebe, L. M., Takahashi, T., Uliss-Weltz, R., 1990. Pragmatic transfer in ESL refusals. In: *Developing Communicative Competence in Second Language*. Red. R. Scarcella. S. E. Andersen. S. Krashen. New York: Newbury House, pp. 55–73.

Bella, S., 2011. Mitigation and politeness in Greek invitation refusals: effects of length of residence in the target community and intensity of interaction on non-native speakers' performance. *Journal of Pragmatics*, 43, pp. 1718–1740. Prieiga: <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2010.11.005> [Žiūr. 2020 12 15].

Bella, S., 2014. Developing the ability to refuse: a cross-sectional study of Greek FL refusals. *Journal of Pragmatics*, 61, pp. 35–62. Prieiga: <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2013.11.015> [Žiūr. 2020 11 15].

Blum-Kulka, S., House, J., Kasper, G., 1989. *Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies*. Norwood: Ablex Publishing Corporation.

Brown, P., Levinson, S. C., 1987. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.

Chen, X., Lei, Y., Zhang, Z., 1995. Refusing in Chinese. In: *Pragmatics of Chinese as Native and Target Language*. Red. G. Kasper. Honolulu HI: University of Hawaii Press, pp. 119–163.

Culpeper, J., Haugh, M., Kadar, D. Z., 2017. Introduction. In: *The Palgrave Handbook of Linguistic (Im)politeness*. Red. J. Culpeper. M. Haugh. D. Z. Kadar. London: Palgrave Macmillan, pp. 1–8.

Culpeper, J., Terkourafi, M., 2017. Pragmatic approaches (im)politeness. In: *The Palgrave Handbook of Linguistic (Im)politeness*. Red. J. Culpeper. M. Haugh. D. Z. Kadar. London: Palgrave Macmillan, pp. 11–39.

Čepaitienė, G., 2007. *Lietuvių kalbos etiketas: semantika ir pragmatika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Demirkol, T., 2016. How do we say 'No' in English? *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 232, pp. 792–799. Prieiga: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.10.107> [Žiūr. 2020 12 15].

Fatemeh, M., Naji, Y., Abdulah, S., 2018. A gendered study of refusal of request speech act in three languages of Persian, English and Balouchi: a within language study. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*. Prieiga: <https://doi.org/10.1515/iral-2017-0084> [Žiūr. 2020 12 13].

Félix-Brasdefer, C. J., 2004. Interlanguage refusals: linguistic politeness and length of residence in the target community. *Language Learning*, 54, pp. 587–653. Prieiga: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9922.2004.00281.x> [Žiūr. 2020 12 15].

Felix-Brasdefer, C. J., 2006. Linguistic politeness in Mexico: refusal strategies among male speakers of Mexican Spanish. *Journal of Pragmatics*, 38, pp. 2158–2187. Prieiga: <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2006.05.004> [Žiūr. 2020 12 13].

Félix-Brasdefer, C. J., 2008. *Politeness in Mexico and the United States. A Contrastive Study of the Realization and Perception of Refusals*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Gass, S. M., Houck, N., 1999. *Interlanguage Refusals. A Cross-cultural Study of Japanese-English*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

- Girčienė, J., 2013. Adresato įvardijimo raida. *Žmogus kalbos erdvėje*, 7, p. 613–621.
- Gudavičienė, E., 2006. Direktyvai kaip ilokucinių aktų rūšis. *Lituanistica*, 67, p. 60–68. Prieiga: http://elibrary.lt/resursai/LMA/Lituanistica/Lit63/Lit64_08.pdf [Žiūr. 2020 12 23].
- Hilbig, I., 2010. *Lietuvių ir anglų lingvistinis mandagumas: prašymai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. Prieiga: https://www.knygynas.vu.lt/lietuviu-ir-anglu-lingvistinis-mandagumas-prasymai?search=hilbig&description=true&sub_category=true&fbclid=IwAR1A_kn5HCadHWNNT0vR39Dhi8a-B2VodWbWcjQDx-LEBiDeAOeccCyAseqw [Žiūr. 2020 11 23].
- Holmes, J., 1990. Hedges and boosters in women's and men's speech. *Language and Communication*, 10, pp. 185–205. Prieiga: [https://doi.org/10.1016/0271-5309\(90\)90002-S](https://doi.org/10.1016/0271-5309(90)90002-S) [Žiūr. 2020 11 23].
- Husein, A. A., 1995. The sociolinguistic patterns of native arabic speakers: implications for teaching arabic as a foreign language. *Applied Language Learning*, 6, pp. 65–87. Prieiga: <https://eric.ed.gov/?id=EJ526188> [Žiūr. 2020 11 13].
- Iliadi, P. L., Larina, T. V., 2017. Refusal strategies in English and Russian. *Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics*, 8, pp. 531–542. Prieiga: <https://doi.org/10.22363/2313-2299-2017-8-3-531-542> [Žiūr. 2020 12 13].
- Iwata, M., 1999. *Implying "No" in Japanese: Sociolinguistic Analysis of Japanese Refusals*. [Rankraštis]: magistro darbas. University of Victoria.
- Izadi, A., Zilaie, F., 2014. Refusal strategies in Persian. *International Journal of Applied Linguistics*, 25, pp. 246–264. Prieiga: <https://doi.org/10.1111/ijal.12065> [Žiūr. 2020 12 13].
- Yang, J., 2008. How to say 'No' in Chinese: a pragmatic study of refusal strategies in five TV series. *Proceedings of the 20th North American Conference on Chinese Linguistics (NACCL-20)*, 2, pp. 1041–1058. Prieiga: https://naccl.osu.edu/sites/naccl.osu.edu/files/69_yang-j.pdf [Žiūr. 2020 12 13].
- Jasim, M. T., 2017. *Refusals of Requests and Offers in Iraqi Arabic and British English*. Daktaro disertacija. Manchester: University of Manchester.
- Kadar, D. Z., Bargiela-Chiappini, F., 2011. Introduction: politeness research in and across cultures. In: *Politeness Across Cultures*. Red. F. Bargiela-Chiappini. D. Z. Kadar. London: Palgrave Macmillan, pp. 1–17.
- Kadar, D. Z., Haugh, M., 2013. *Understanding Politeness*. New York: Cambridge University Press.
- Lapinskienė, A., 2004. Pasisveikinimas ir atsisveikinimas XX a. Lietuvos kaime. *Kalbos kultūra*, 77, p. 142–149.
- Levinson, S. C., 1983. *Pragmatics*. New York: Cambridge University Press.
- Morkus, N., 2014. Refusals in Egyptian Arabic and American English. *Journal of Pragmatics*, 70, pp. 86–107. Prieiga: <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2014.06.001> [Žiūr. 2020 11 13].
- Ogierman, E., 2009. *On Apologising in Negative and Positive Politeness Cultures*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Thomas, J., 1995. *Meaning in Interaction: An Introduction to Pragmatics*. London, New York: Routledge.
- Turnbull, W., Saxton, K. L., 1997. Modal expressions as facework in refusals to comply with requests: I think I should say 'no' right now. *Journal of Pragmatics*, 27, pp. 145–181. Prieiga: [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(96\)00034-3](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(96)00034-3) [Žiūr. 2020 12 20].
- Vilkevič, J., 2019. *Kinų ir lietuvių kalbų prašymai*. [Rankraštis]: magistro darbas. Vilniaus universitetas.